

Litteraturkritik som praktik och akademisk fråga

Tomas Forser, docent i litteraturvetenskap

I litteraturkritiken möts analys och värdering. Den ambitiösa recensionen är ett resultat av textanalytiskt arbete och vägledande ambitioner, ägnade både litteraturen och dess läsare.

En litteraturkritik av rent analytiskt sorterande slag, som redovisade verkets berättartekniska grepp, dess genrebrott, motiv, tema och genusperspektiv skulle inte vara förenlig med kritikens uppdrag. Ställningstagandet är kritikens massmediala *raison d'être*. Å andra sidan blir en kritik som nöjer sig med att vara hänförd eller uttråkad och artikulerar detta med djupa suckar och förtjusta stön utbytbar mot massmedias ikoner. De må sitta i TV-soffor och göra tummen upp eller ner eller vara grafiska signaturer för de olika tidningarna: getingar, fyrrar, sydvästklädda västkustgubbar osv. Ingendera extremen är litteraturkritik i den tradition, som vi känner som en texttyp med aktualitetsambitioner och som getts utrymme i tidskrifter och dagspress sedan dessa etablerades som vitala delar av det som blivit kallat den borgerliga offentligheten. Därmed ingår de i en trehundraårig tradition, som vi räknar som ett av demokratins villkor.

Kritik behöver inte vara litteraturkritik. Urskiljning och särskiljning är en närmast instinktiv verksamhet hos det som T. S. Eliot kallade ”ett kultiverat medvetande”. Men litteraturkritik har i sina bästa stunder varit ett av kritikens mest artikulerade formspråk och via dagspressen har den haft ett genomslag, som sällan förunnats den akademiskt filosofiska kritiken.

Litteraturkritik låter sig betraktas som humaniora på det massmediala fältet. Som enskilt nummer är recensionen en text där en noggrann läsning och tolkning av en skönlitterär text diskuterar föreställningar, meningar

och språkliga uttryck på ett sätt som vänder sig utåt mot intresserade läsare och inte inåt mot en sluten seminariekultur.

Åtminstone *bör* den vara allt detta goda. Vi vet att så inte alltid är fallet. Men vi vet också att den litteraturkritik som struntar i sina läsare i längden inte kommer att ges massmedialt utrymme, eftersom tidningarna säljer också sina kultursidor – om än i mer kultiverade och saktmodiga former än dem de använder för annat stoff.

Litteraturkritiken är en genre som av sina utövare kräver, att de i en och samma text vänder sig till flera adressater. Kritikern arbetar i en offentlighet, där alla räknas som behöriga. Det innebär att han eller hon aldrig kan gå fram under den exklusiva poetens program, vända publiken ryggen och dikta för ingen i väntan på någon. Kritikern måste göra sig sedd och hörd av tidningens läsare. Men kritikerns uppdrag gäller också litteraturen själv, traditionen och den konstkulturella diskurs, där varje uttryck låter sig relateras till andra tidigare. Kritikern talar med både författaren och författarens potentiella läsare i sina texter. Och därtill med alla de som har synpunkter på vad konst och kultur har för betydelse och vikt.

Om inte kritikern i sin text kan åstadkomma något slags friktion med det litterära verket, blir recensionen efemär och ytlig. Den typen av recensioner känner man igen på att de handlar mer om kritikerns associationer och upplevelser än om det litterära verket och dess signalement. Det gör dem ointressanta för författaren men också för många av recensionsläsarna, trots att kritikern gestikulerar och gör sig påmind inför dem. Men skulle recensionen omvänt försöka upprätta en kommunikation på tu man hand med författaren har den som tidningstext hamnat i fel forum.

Det är denna balansgång mellan kunskaper, observationsförmåga, förmedlande lust och kulturpolitiska ambitioner som är kritikens utmaning. Bara några få i varje generation behärskar den konsten på ett sådant sätt, att de blir namn i offentligheten och i sina texter lätt igenkännbara auktoriteter för läsarna såväl som för författarna.

Det var emellertid lättare förr att framträda som Kritiker med stort K. Litteraturvärlden hade en enhetlighet som nu inte längre finns. En utökad litteraturens läsarkår med åtföljande mindre överskådligt referenssystem, ja egentligen utan något gemensamt referenssystem, gör det svårare för

kritikern att stämma möte med bekanta läsare i ett rådslag om författarens sätt att tyda tidens tecken.

När det i en vänbok till Torgny Segerstedt 1936 skrivs om dennes Tredje sida i *Göteborgs Handels- och Sjöfarts Tidning*, att: "Dag efter dag, år efter år bildar den mötesplats för kultursträvanden, vilka höja sig över dagens virvarr och söker det bestående bortom det flyktiga dagsaktuella", framgår det, att författaren föreställer sig, att kulturens värld är relativt enhetlig. En värld med långa tider och eviga värden. I dag är kultursidornas datum kort och dagens slagord tystnar strax efter det att de slagit. I en sådan heterogen, splittrad och dynamisk kultur blir den kritiker som försöker tala myndigt i Kulturens namn och Kanons sak en anakronism. Han saknar helt enkelt den erkända myndighet som gör sådant tal möjligt.

Den illustra skara som *GHT* räknade som sina kultursidesläsare utgjorde på 20- och 30-talen några tusen personer. (Tidningens hela upplaga var i början av 30-talet inte större än 45 000 – ungefär densamma hade vid det laget också den litet senare publikt och politiskt konjunkturmässigt mer framgångsrika *Göteborgs-Posten*.)

Idag gör den ledande tidningen *Dagens Nyheter* kultursidor som försöker överskrida det kulturella fältets tidigare utmäta gränser och smakens höga och låga standard. Den gör det ibland med sådana ostentativa åtbörder att kritikerbyxorna spricker i sömmarna. Så som det måste gå, när tidningen skall vända sig till unga, gamla, integrerade och icke-integrerade, kulturellt urarva såväl som till de i tiden konstnärligt vältajmade, men också till några gamla rester av en kulturellt bildad allmänhet i en stor inbjudande gest av det slag som ingen riktigt vågar lita på att den har täckning.

Det går förstås inte att göra solokritikerkarriär i ett sådant lapptäcke av delkulturer. Det krävs en hel stab av samtidskänsliga yngre kritiker – vid sidan av några äldre trevligt förutsägbara kulturminnesvårdare.

Men av alla dessa nya sorters kritiker krävs likväl ett och samma: att de förmår balansera mellan subjektiva utspel, medialt slagkraftig retorik och analytiskt textnära arbete. Saknar de sådan utrustning och

På följande uppslag. Kultursidor under två epoker. Landsortstidningen med litteraturen i fokus från 50-talet och den största morgontidningen med illustrerad diskussion av kulturbegreppet från år 2000.

DN.Kultur

REDAKTION
Tjufvaktarkontoret, Mollatgatan 10
171 63 Lund, Lunds län, Post och teleombesök och Journaltryck
Tel: 08 709 11 00 Fax: 08 709 10 00 ÖPNINGS TID: 08 709 11 00
E-post: kultur@dn.se PÅ FÖRSTA SIDAN: 100 000 ord

ANMÄLNINGAR
Sänd till: Kultur
Förhandsbetalt 7
När: 8
När: 8

Kjarsens nya böcker (2)

ANMÄLNING Provanet med den sällna tillgängligheten i USA är en gård under byggnad. Kjarsens nya bok är en uttrycksfull och välskriven berättelse om en familj som försöker bygga ett nytt liv i ett nytt land. Kjarsens berättelse är en studie i familjens liv och i den svenska identiteten som flyttad utomlands. Kjarsens berättelse är en studie i familjens liv och i den svenska identiteten som flyttad utomlands. Kjarsens berättelse är en studie i familjens liv och i den svenska identiteten som flyttad utomlands.

Peter Bergqvist

Jan Béranger är död

AV Den svenska republikens förste statsminister Jan Béranger är död. Han var statsminister i Sverige från 1911 till 1914. Han var en av de mest betydande politiska ledarna i Sverige under 1900-talet. Han var en av de mest betydande politiska ledarna i Sverige under 1900-talet. Han var en av de mest betydande politiska ledarna i Sverige under 1900-talet.

Poesik. Bob Hansson besöks poesiutställningen i Ljusnåveln. Han sa: "Jag började skriva dikter för att förändra världen." DN rapporterar från poesiregnet.

24 juli 2011

BILDER

Äldre är långt efter sommaren

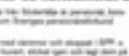
Äldre är långt efter sommaren. De flesta äldre människor i Sverige har inte varit utomhus på flera veckor. Detta beror på den låga temperaturen och den höga luftfuktigheten. Detta beror på den låga temperaturen och den höga luftfuktigheten. Detta beror på den låga temperaturen och den höga luftfuktigheten.

Vilken typ av kultur har du konsumerat under de senaste 24 timmarna?

Jan Söderström

Jan Söderström, 74 år, från Stockholm är pensionär, författare och aktiv som föreläsare och konferensvärd.

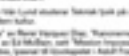
Ann Johansson

Ann Johansson, 71 år, från Lund arbetar som lärare på en högstadieskola. Hon är författare och aktiv som föreläsare.

Ann Johansson

Ann Johansson, 71 år, från Lund arbetar som lärare på en högstadieskola. Hon är författare och aktiv som föreläsare.

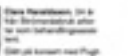
Ann Johansson

Ann Johansson, 71 år, från Lund arbetar som lärare på en högstadieskola. Hon är författare och aktiv som föreläsare.

Ann Johansson

Ann Johansson, 71 år, från Lund arbetar som lärare på en högstadieskola. Hon är författare och aktiv som föreläsare.

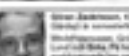
Ann Johansson

Ann Johansson, 71 år, från Lund arbetar som lärare på en högstadieskola. Hon är författare och aktiv som föreläsare.

Ann Johansson

Ann Johansson, 71 år, från Lund arbetar som lärare på en högstadieskola. Hon är författare och aktiv som föreläsare.

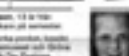
Ann Johansson

Ann Johansson, 71 år, från Lund arbetar som lärare på en högstadieskola. Hon är författare och aktiv som föreläsare.

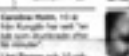
Ann Johansson

Ann Johansson, 71 år, från Lund arbetar som lärare på en högstadieskola. Hon är författare och aktiv som föreläsare.

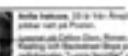
Ann Johansson

Ann Johansson, 71 år, från Lund arbetar som lärare på en högstadieskola. Hon är författare och aktiv som föreläsare.

Ann Johansson

Ann Johansson, 71 år, från Lund arbetar som lärare på en högstadieskola. Hon är författare och aktiv som föreläsare.

Ann Johansson

Ann Johansson, 71 år, från Lund arbetar som lärare på en högstadieskola. Hon är författare och aktiv som föreläsare.

Är Conrad viktigare än Cruise?

Sommarens debatt. DN sammanfattar diskussionen - och frågar 50 svenskar om deras kulturintag under det senaste dygnet.

Av Emma West

En pågående debatt om den svenska kulturen har väckt intresse hos många. Detta beror på den låga temperaturen och den höga luftfuktigheten. Detta beror på den låga temperaturen och den höga luftfuktigheten. Detta beror på den låga temperaturen och den höga luftfuktigheten.

Debatten om kultur- och utbildningsministeren

Debatten om kultur- och utbildningsministeren har väckt intresse hos många. Detta beror på den låga temperaturen och den höga luftfuktigheten. Detta beror på den låga temperaturen och den höga luftfuktigheten. Detta beror på den låga temperaturen och den höga luftfuktigheten.

Är Conrad viktigare än Cruise?

Är Conrad viktigare än Cruise? Detta är en fråga som väckt intresse hos många. Detta beror på den låga temperaturen och den höga luftfuktigheten. Detta beror på den låga temperaturen och den höga luftfuktigheten. Detta beror på den låga temperaturen och den höga luftfuktigheten.

KULTURBEGREPP

Kulturbegreppet har på senare år blivit ett begrepp som används ofta. Detta beror på den låga temperaturen och den höga luftfuktigheten. Detta beror på den låga temperaturen och den höga luftfuktigheten. Detta beror på den låga temperaturen och den höga luftfuktigheten.

Konst och kultur

Konst och kultur är två begrepp som ofta används tillsammans. Detta beror på den låga temperaturen och den höga luftfuktigheten. Detta beror på den låga temperaturen och den höga luftfuktigheten. Detta beror på den låga temperaturen och den höga luftfuktigheten.

Utbildning och kultur

Utbildning och kultur är två begrepp som ofta används tillsammans. Detta beror på den låga temperaturen och den höga luftfuktigheten. Detta beror på den låga temperaturen och den höga luftfuktigheten. Detta beror på den låga temperaturen och den höga luftfuktigheten.

kompetens kommer det inte att bli *deras* texter som hamnar i redigeringsblickfång.

Fortfarande är det så att det är litteraturens uppgift att försöka skriva fram den oskrivna verkligheten och kritikernas att tolka de nya texterna. Men nu skall kritikerna därtill göra detta för både nya och gamla läsare, kända och okända i den multikultur som idag också konstkulturen utgör.

Bakom min framställning av delar av 1900-talets inhemska litteraturkritik i boken *Kritik av kritiken* ligger en systematisk genomgång av några ledande tidningars kultursidor. Ser jag på det förra seklets kritik och dess betingelser i dagspressen är det några generaliserande påståenden som låter sig göras och som tydliggör under vilka olikartade massmediala villkor som kritik skrivs idag och skrevs igår. Men genomgången leder också till att det trots det bör påpekas vilken relativ stabilitet som kännetecknat den svenska litteraturkritiken som genre under dessa hundra år, dagspressens aldrig återkommande storhetstid.

Jag konstaterar då först och främst, att det sker en gradvis systematisering av kulturmaterialet i storstadspressen under 1900-talets första hälft. På relativt likformigt vis ordnas den konstkulturella bevakningen vinjettvis och så småningom placeras den på fredad plats i tidningarna, bortanför den journalistiska nyhetsrapporteringen. Den processen beskriver helt enkelt kultursidornas framväxt.

Men det är ingen likformig rörelse. 60-talet med dess genomgående starka politisering erkände inte några avskildhetens gränser och gjorde kultursidorna under ett femtontal år till debattsidor.

Under 1900-talets sista decennium kom det gamla skyddsområdet kultur att på nytt ifrågasättas men då från andra utgångspunkter. 90-talet innebar att flera tidningar, bland dem både *DN* och *Svenska Dagbladet*, sektionerade sina tidningar och lät kulturdelarna invaderas av samtal och reportage om kultur, intervjuer med författare och konstnärer. Det skedde inte sällan i texttyper som ibland fyllde lanseringsfunktion och avvek från den distansens kritik som länge varit kultursidornas särart. Också i norsk och dansk press ser vi under samma period samma förändring.

Medan konstkulturen *skiljs* från nöje och underhållning i det tidiga 1900-talets press, lanseras den alltså mot seklets slut i stället just som

nöje och vill bli betraktad som underhållning så god som någon. Den länge oreflekterade och självklara över- och underordning av utbudet på kulturområdet i elitkultur och populärkultur ersätts under 1900-talets sista kvartssekel av integrationsförsök, där kultur och nöje får slåss om blickfånget. Men där uppstår också i den processen nya hierarkiseringar, publikinriktade mer än konstverksbestämda och värderingarna av materialet får kort datum.

Litteraturkritiken är en institution i dagspressen och ingår därmed i nyhetsutbudet och dess presentationsformer. Det är dess mediala villkorlighet. Den självständighet som kultursidorna gradvis erövrade och gav åt kommunikationen om litteratur är alltså samtidigt relativ och relaterad till de stora förändringsprocesserna i tidningsvärlden. Kritikens textformat under 1920-talet respektive 1990-talet sammanhänger med hur tidningsmediet inriktats mot allt större visualitet och att bilden nu konkurrerar framgångsrikt med texten på recensionens utrymme.

Förändringarna av kritikens format och dess allt mer visuella presentationer är den mest uppenbara skillnaden mellan hur en recension ser ut vid det senaste sekelskiftet och hur den såg ut 75 år tidigare. Recensionslängder på upp mot 15 000 tecken (dvs. ungefär 7 A4-sidor) förekommer inte längre i dagskritiken i storstadspresen.

Litteraturkritik som dagstidningsrecension är likväl en stabil texttyp. Den framträder visserligen under seklet med olika uttryck, pretentioner, grad av kritikerns författarnärvaro i den recension som han eller hon skriver och i skilda textformat. Men likheterna mellan recensionerna i de skilda tidningarna under decennierna fram mot slutet av 1900-talet är trots det påfallande och olikheterna mindre.

Man kunde säga att litteraturkritiken inte har haft sitt modernistiska genombrott och heller inte sin kris vad gäller möjligheten att fånga nya verkligheter och nya verklighetsföreställningar i gamla uttrycksformer. Bara undantagsvis och först mot det förra århundradets slut har vi då och då sett en kritik som varit filosofiskt utforskande i stället för impressionistiskt redovisande, mer akademisk än publik. Skälen till detta har jag delvis angett ovan när jag poängterat litteraturkritikens massmediala villkorlighet.

Visserligen kan man under århundradet finna några lekfulla destabiliseringar av genren och se hur recensionen kan släppa taget om verket för att framträda i egen rätt. Men sådana försök är trots allt fåtaliga i den svenska 1900-talspressen. 1700- och 1800-talsmodeller för kritik såsom det ironiska eller politiska kåseriet, den litterära polemiken, det offentliga brevet har inte blivit några kritikens former vid sidan av standardtypen under 1900-talet.

Recensentens öppna dialog med sig själv eller med diktaren i en text som prövar argument för och emot verket finns på tidningssidorna, men de är mycket ovanliga. 1900-talets kritiker är väsentligen mer inriktade på att redovisa, upplysa och argumenterat påstå i en tradition av kritiskt förnuft, allmän folkbildning eller helt enkelt nyhetsförmedling än att gäcka eller hålla inne med sina besked i lekfulla utvecklingar. Eller att nöja sig med att försöka förmedla sina sympatier för eller antipatier mot diktverket i impressionistiska och parafaserande texter. Det är den generella tendensen.

Starka ideologikritiska perioder har gett den inhemska litteraturkritiken stor betydelse för det allmänna meningsutbytet om kultur och litteratur. Så var fallet med 20-talets borgerliga kritik och vardagsrealistiska pläderingar med Fredrik Böök som riksläkaren. På 70-talet kunde en ny akademisk vänster rycka åt sig problemformuleringsprivilegiet på offentlighetens dagordning.

Under 90-talet har feministisk kritik och generella kultursociologiska studier förändrat tidigare gällande omvärldsuppfattningar och litteratursyn. Det är en litteraturkritik som påstår, hävdar och gör auktoritativa och generaliserande utsagor med bäring på samhällsliga och politiska förhållanden. Ofta har den kritiken funnit en fungerande balans mellan akademisk analys och öppet värderande framställning, som gjort den auktoritativ och gett den genomslagskraft på det massmediala fältet.

Jag vill avsluta den här översikten med några ord om det som ännu inte låter sig fastställas.

Vid det nya sekelskiftet håller kritikerkåren på att förändras. Där sker en påtaglig förnyring och många av de unga är kvinnor. Den systemets stabilitet som jag tidigare talade om än därmed hotad. Däri ligger en oförutsägbar dynamik i den kritik som fortsatt kommer att skrivas. Även om

dagspressens utveckling har sin logik, sina journalistiska former och litteraturkritikens sina krympande format kan vi inte förutbestämma kultursidorna eller deras kritik. För det räcker ju inte med att texterna är långa. De måste också vara bra. Och omvänt: Korta texter är inte dåliga om de är bra!

När jag frågar mina studenter på litteraturvetenskapliga institutionens grundkurser, om de läser kultursidor får jag svar som bör te sig oroande för både kultureddaktörer och kritiker. En klar majoritet hävdar att de inte dagligen tar del av någon tidnings kultursidor.

Men där finns också en minoritet, allt mindre har jag fått för mig via mina något lättsinniga undersökningar, som säger att det är de sidor som de helst läser. Att de använder dem för att orientera sig på spännande områden, delvis nya. Att de läser dem för att texterna där har ett motstånd som kräver långsamt arbete av läsaren och som gör att man blir tankfull vid hanteringen. Där finns en och annan som ser att kultursidorna fastän präglade av mediernas logik likväl kan vara en plats, där de redan färdiga och lätta konsumtionsspråk som medierna för övrigt talar, blir utmanade, motsagda och bromsade. Det är i en sådan friktion med samhället som både litteraturen och kritiken skrivs och får sina nya, vaksamma läsare.

Så sett är kritiken inte en akademisk fråga, vare sig i formuleringens ena eller andra mening.

